

ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛ ІНВЕСТИЦІЙ У СФЕРІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Розглядаються питання необхідності реформування інвестиційної політики з метою створення зацікавленості підприємств в упровадженні нових екологічно чистих технологій та оновленні основних фондів.

Ключові слова: інвестиційна політика, природокористування, основні фонди, екологічно чисті технології.

S. I. JADYCHA

Khmelnytsky National University

THE SOURCES OF INVESTMENTS FORMING AT NATURE MANAGEMENT

Abstract – In article are considered questions of need of reforming of investment policy for the purpose of creation of interest of the enterprises in introduction of new environmentally friendly technologies and updating of fixed assets.

Key words: investment policy, fixed assets, innovation activities, nature management, ecological investments.

Постановка проблеми. Фінансування природоохоронної діяльності за залишковим принципом, що практикувалося в дореформений період, посилилося різким зниженням інвестиційної активності при переході до ринкових відносин. Подальший розвиток наукомістких виробництв стає неможливим без серйозних вкладень. Для відродження економіки України потрібні інтенсивні вкладення капіталу саме в екологічно спрямовані інновації, які можуть забезпечити не тільки економічний, але й соціальний ефект. Залучення інвестицій на розвиток екологічно важливих наукових досліджень вимагає визначення джерел цих вкладень, що є важливим завданням, яке вимагає рішення.

Мета статті: проаналізувати особливості інвестування в інноваційну діяльність, спрямовану на вирішення екологічних проблем, та визначити основні джерела їх залучення.

Вклад основного матеріалу. Аналіз динаміки інвестицій показав, що в результаті поступового відходу держави з інвестиційної сфери, дедалі більша частина інвестицій здійснюється за рахунок власних коштів підприємств та інвесторів. Оцінка інвестиційного клімату за останні роки свідчить про його поліпшення за деякими показниками, але в цілому економіка України в даний час занадто нестабільна для здійснення довгострокових інвестицій.

За офіційною термінологією Державного комітету України показниками інвестування в сферу природокористування є капітальні інвестиції, до яких відносяться інвестиції в основний капітал природоохоронного призначення та інші необоротні матеріальні активи, витрати на капітальний ремонт природоохоронних споруд та обладнання; інвестиції в основний капітал, спрямовані на будівництво і реконструкцію природоохоронних об'єктів, придбання обладнання для реалізації заходів екологічного спрямування; поточні витрати на охорону природи, пов'язані з експлуатацією і обслуговуванням засобів природоохоронного призначення.

Таблиця 1

Інвестування на охорону навколишнього природного середовища за 2004–2011 рр. в Україні

Показник	Рік							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Витрати на охорону навколишнього природного середовища, млн грн, у т.ч.:								
– капітальні інвестиції	5987,7	7089,2	7366,6	9691,0	12176,0	11073,5	13128,0	18490,7
– поточні витрати	1835,5	1775,6	2194,2	3080,7	3731,4	3073,1	2706,5	6451,0
	4152,2	5313,6	5172,4	6610,3	8444,6	8000,4	10421,5	12039,7

Як свідчать дані таблиці 1 та рис. 1, протягом 2004–2011 рр. обсяги інвестування в сферу природокористування зростали в значних розмірах і масштабах. Загальний обсяг витрат на охорону навколишнього природного середовища в цей період збільшився в 3,1 раза, капітальні інвестиції зросли у 3,5 разів, інвестиції в основний капітал – у 6 разів, а поточні витрати зросли в 2,9 раза. Спостерігається тенденція збільшення інвестицій в основний капітал, які свідчать про посилення оновлення застарілого обладнання природоохоронного призначення при збереженні частки поточних витрат в загальному обсязі витрат на охорону довкілля на рівні 70 %.

Протягом 2011 р. на охорону навколишнього природного середовища підприємствами, організаціями та установами, за даними Держкомстату України [1], було витрачено 18,5 млрд грн, з яких 65 % (12,0 млрд грн) – найбільша частка в структурі загальних витрат на охорону навколишнього природного середовища – складають поточні витрати на охорону природи, пов'язані з експлуатацією і обслуговуванням засобів природоохоронного призначення, 30 % (5,6 млрд грн) – інвестиції в основний капітал, які спрямовані

на будівництво і реконструкцію природоохоронних об'єктів, придбання обладнання для реалізації заходів екологічного спрямування і 5 % (0,8 млрд грн) – витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання.

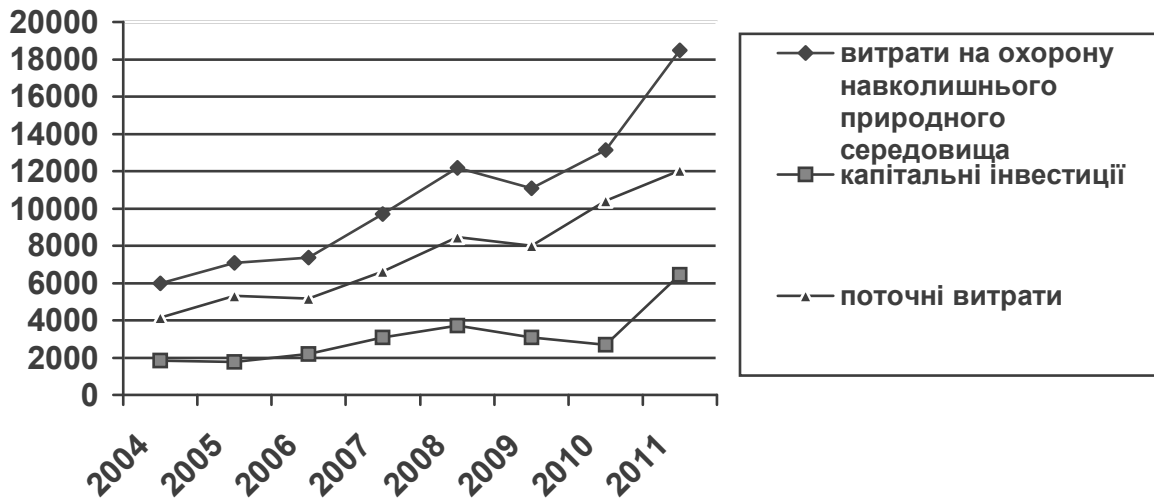

Рис. 1. Динаміка витрат, капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища за 2004–2011 роки

Понад три чверті капітальних інвестицій від сумарного обсягу по країні було засвоєно підприємствами, які зареєстровані у Дніпропетровській (1509,8 млн грн), Київській (1398,3 млн грн), Донецькій (1015,4 млн грн), Харківській (528,5 млн грн) областях та Автономній Республіці Крим (442,4 млн грн). Майже дві третини поточних витрат від загальної суми по країні було здійснено підприємствами, які зареєстровані у Дніпропетровській (3188,8 млн грн), Донецькій (2037,1), Луганській (1134,0), Запорізькій (958,4 млн грн) областях та м. Києві (644,5 млн грн).

Таблиця 2

Джерела фінансування капітальних інвестицій та поточних витрат

Показник	Фактично витрачено			
	капітальних інвестицій		поточних витрат	
	тис. грн	у % до загального обсягу	тис. грн	у % до загального обсягу
Усього, у т.ч. за рахунок	6451034,6	100,0	12039650,0	100,0
Коштів державного бюджету	284978,2	4,4	314254,3	2,6
з них кошти державного фонду охорони навколишнього природного середовища	63801,8	1,0	19150,3	0,2
Коштів місцевих бюджетів	347567,6	5,4	113385,9	1,0
з них коштів місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища	259466,4	4,0	40531,8	0,3
Власних коштів підприємств та організацій	4297629,9	66,6	11598540,5	96,3
Інших джерел фінансування	1520858,9	23,6	13469,3	0,1

Структура капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону природного середовища та раціональне використання природних ресурсів суттєво змінилася в 2011 р порівняно з 2007 р. (див. табл. 3).

Сукупні капіталовкладення за напрямками на охорону атмосферного повітря (26%) та очищення зворотних вод (40,3 %) досягли близько 66, % в 2004 р, тоді як у 2011 р три напрями залучили перевищену частку капітальних інвестицій: охорона атмосферного повітря (21,7 %), очищення зворотних вод (33,0 %) та поводження з відходами (27,3 %), що у підсумку складає 82,0 % від загальної суми капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища.

Як свідчить проведене дослідження, порівняно з потенційною потребою в інвестуванні сфері природокористування, наявні інвестиційні ресурси є незначними за обсягом та використовуються неефективно. Інвестиції, що спрямовані на охорону навколишнього природного середовища, вкрай обмежені відносно накопичених проблем у сфері охорони й відновлення якості довкілля природних ресурсів, відтворення національного природного багатства країни, розмірів економічних збитків, заподіяних природі та екологічних втрат для суспільства, перспектив збалансованого природокористування. Сфера природокористування потребує значних вкладень інвестицій для досягнення збалансованого стану, подолання екологічної кризи та раціонального використання природно-ресурсного потенціалу України. Частка інвестицій на раціональне використання природних ресурсів та охорону навколишнього природного середовища у ВВП країни складає вкрай незначну величину у розмірі 0,2–0,3 % ВВП [2].

**Динаміка капітальних інвестицій та поточних витрат
за напрямами природоохоронної діяльності, млн грн**

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Капітальні інвестиції та поточні витрати, всього, у т. ч.	9691,0	12176,0	11073,5	13128,0	18490,7
Охорона атмосферного повітря	2521,2	2826,3	2309,0	2454,7	4010,8
Очищення зворотних вод	3904,8	4917,1	5189,0	5770,1	6109,7
Поводження з відходами	2157,2	2738,2	2328,3	3075,2	5049,8
Захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	615,4	1074,6	641,6	796,2	1231,9
Зниження шумових і вібраційного впливу	76,7	89,6	25,9	11,2	70,77
Збереження біорізноманіття і середовища існування	139,6	210,4	225,9	255,9	347,7
Радіаційна безпека	73,4	82,8	101,9	459,4	1347,0
Науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування	38,0	50,6	57,1	65,3	60,6
Інші напрями природоохоронної діяльності	164,7	186,4	194,8	240,0	262,4

Притоку капіталу в інвестиційну сферу перешкоджають наступні фактори: політична нестабільність; недосконалість законодавства; спад виробництва, який зменшує джерело доходів – прибуток; інфляція, що знецінює доходи.

Успішне вирішення еколого-економічних проблем потребує вдосконалення структури виробничих комплексів з метою забезпечення високого рівня екологічності їх виробництва, впровадження нових технологій, які сприятимуть комплексному та повному використанню природних ресурсів, вдосконалення методів очищення та утилізації шкідливих відходів і викидів, створення підприємств екологічної індустрії з переробки відходів; раціонального використання природних ресурсів з метою охорони навколишнього середовища.

Головними причинами виробництва неконкурентоспроможної продукції, а також постійного збільшення обсягів викидів та рівня забруднення навколишнього середовища є: застосування технологій, які в своїй більшості не відповідають сучасним вимогам, використання морально застарілого та фізично зношеного обладнання, невиконання в призначені терміни заходів щодо зниження викидів в атмосферу, низький технічний рівень пилогазоочисних споруд. Терміни експлуатації технологічного обладнання в чорній і кольоровій металургії, хімічній промисловості, виробництві будматеріалів та енергетиці значно перевищують встановлений норматив, що є наслідком недостатнього впровадження нових маловідходних і безвідходних технологій.

Введення в 1992 р. таких економічних методів регулювання охорони навколишнього середовища і природокористування, як платежі за використання природних ресурсів та плати за забруднення, дозволило сформувати базу нової системи фінансування природоохоронної діяльності. У відповідності зі ст. 42 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” [3] на сьогодні фінансування природоохоронних заходів та екологічних програм здійснюється за рахунок наступних джерел коштів: Державного бюджету України; Республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів; коштів підприємств, установ і організацій; фондів охорони навколишнього природного середовища; добровільних внесків; інших засобів.

Однак з коштів, що виділяються з держбюджету, здійснюються тільки заходи, включені до складу державних програм. Відповідно до ст. 47 закону кошти місцевих бюджетів, республіканського бюджету та АРК, а також екологічних фондів можуть бути використані тільки для цільового фінансування природоохоронних програм, спрямованих на забезпечення охорони заповідних природоохоронних комплексів та об'єктів, розвиток наукових досліджень, міжнародне співробітництво, еколого-освітніх робіт [2]. За даним Держкомстату України за 2011 р з Держбюджету України на природоохоронні цілі було виділено всього 0,7 % бюджетних коштів, що є вкрай недостатнім, враховуючи тен-денцію погіршення стану навколишнього середовища [1].

Законодавче регулювання охорони навколишнього середовища в Україні поки недостатньо активне. Істотний ефект може дати формування раціонального податкового механізму за рахунок системи пільг, здатної сприяти такому реформуванню, при якому можливе зростання економіки без порушення навколишнього середовища. Структурна перебудова промисловості з введенням маловідходних технологій підвищить повноту використання природних ресурсів. Охорона природи з чинника підвищення витрат виробництва стане умовою забезпечення його ефективності.

У ринкових умовах трансформація системи оподаткування в Україні є досить гострою проблемою. Її реалізація може здійснюватися в двох напрямках:

1) розширення кола платників податків на основі скасування значної кількості пільг і скорочення загальної кількості податків, зборів та інших обов'язкових платежів;

2) вдосконалення системи стимулюючих пільг.

Ураховуючи різке скорочення природоохоронних витрат для України характерно формування альтернативних джерел, до яких в першу чергу відносяться екологічні фонди. Сьогодні вони посідають важливе місце у фінансуванні природоохоронної діяльності в країнах Центральної та Східної Європи, тоді як в Україні їх питома вага в структурі природоохоронних витрат поки що дуже незначна і має тенденцію до зниження.

Однак кошти природоохоронних фондів використовуються не в повному обсязі, а більша їх частина не за цільовим призначенням і не на пріоритетні напрями. Згідно зі статистичними даними в середньому використовується близько 75 % коштів, які надходять до фондів. Таке використання коштів позабюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища обумовлено недосконалістю законодавчого механізму розподілу коштів, постійним дефіцитом коштів у місцевих бюджетів, а також відсутністю єдиних та узгоджених регіональних та обласних екологічних програм використання цих коштів. З цього випливає, що дана форма залучення та використання коштів позабюджетних фондів є неефективною і потребує реформування.

Джерелами інвестицій екологічного призначення в даний час можуть бути амортизаційні відрахування, кредити банків, страхові компенсації, екологічні платежі, які будуть акумулюватися в екологічних фондах. Такі фонди повинні створюватися на підприємствах-забруднювачах під контролем органів екобезпеки.

В умовах науково-технічної революції велике значення мають правила амортизації. Використання методу прискореної амортизації знижує податкові платежі підприємств, стабілізує їх фінансове становище і знижує ризик, пов'язаний з використанням нової техніки.

Амортизаційні відрахування є, на наш погляд, одним з найбільш ефективних джерел фінансування капітальних вкладень у природоохоронну діяльність. За рахунок відрахувань підприємств від амортизації природоохоронних основних фондів може бути створено екологічний амортизаційний фонд.

Норми амортизаційних відрахувань повинні диференціюватися за видами природоохоронного устаткування з урахуванням ступеня агресивності середовища і терміну його повного використання. При цьому враховуються технічні характеристики, правові обмеження, інтенсивність експлуатації і т.п. Розрахунок суми амортизації необхідно вести пооб'єктно від первісної вартості, що дасть можливість протягом 7–10 років повністю відновити їх вартість, тобто накопичити кошти для заміни зношених основних засобів. Кошти від амортизації об'єктів природоохоронного призначення повинні надходити на окрему статтю, що має строго цільове призначення – ремонт, реконструкція і оновлення основних засобів природоохоронного призначення.

Створення екологічного амортизаційного фонду дозволить зацікавити підприємства в оновленні саме основних фондів природоохоронного призначення. Основною метою цього фонду повинно стати інвестування в екологічну сферу, тобто капітальні вкладення на повне відновлення і реконструкцію очисних споруд і природоохоронного устаткування, які знаходяться в експлуатації. Основний капітал фонду повинен складатися і поповнюватися за рахунок щомісячних амортизаційних відрахувань від первісної вартості природоохоронних основних засобів підприємств, які входять до складу даного фонду.

Кожне підприємство-учасник подає відомості про основні засоби природоохоронного призначення, які знаходяться в експлуатації, а також пропозиції щодо реконструкції та відновлення основних фондів пооб'єктно з перспективою на 5–7 років.

На основі цих заявок фонд складає графік черговості видачі коштів на строго визначені цілі в межах сум накопичених амортизаційних відрахувань даним підприємством. За рахунок інших підприємств може видаватися позика на пільгових умовах. Всі кошти зберігаються на особових рахунках підприємств у даному фонді та підлягають обов'язковій щорічній індексації з урахуванням середньорічного рівня інфляції. Індиксація проводиться за рахунок коштів, одержуваних фондом від обороту капіталу, що знаходиться в його роз-порядженні, і відсотків по видаваних позик.

Як показує аналіз нормативно-правових документів, питання використання кредитної державної підтримки у галузі природокористування залишається неопрацьованими. Існуюча законодавча база обумовлює надання кредитної підтримки строком на 12 місяців для: заходів, пов'язаних з виконанням програми санації структурної перебудови; нарощування обсягів випуску і реалізації продукції державним та іншим підприємствам, у майні яких частка державної власності перевищує 50%; закупівлі товарів українських виробників з наступною реалізацією споживачам, підприємствам і організаціям споживчої кооперації підприємствами всіх форм власності. Екологічний же аспект свідомо не присутній. Тим часом можливість надання кредиту підприємствам-забруднювачів в наших складних економічних умовах є вкрай важливим елементом фінансової підтримки і самого товаровиробника і введення природоохоронних заходів. Ці недоліки необхідно компенсувати доповненнями в законодавчих актах щодо кредитної підтримки підприємств, які вводять ресурсозберігаючі та екологічно чисті технології.

Реформувати систему кредитування необхідно таким чином, щоб підприємствам було вигідно проводити природоохоронні заходи, і ввести: першочергове кредитування, отримання кредиту на пільгових умовах, наприклад, з використанням кредитних ставок короткострокового кредитування або з відстрочкою їх виплати до введення основних природоохоронних фондів або екотехнологій в експлуатацію; при цьому заохочення комерційних банків в пільговому кредитуванні підприємств, які ефективно впроваджують природоохоронні заходи, в т.ч. розвивають екологічне підприємництво, може здійснюватися через надання їм податкових пільг та видачу державних дотацій для покриття витрат на пільгові кредити.

Найпростішою формою залучення іноземного капіталу є спільні підприємства, які за формою комерційної організації в переважній більшості являють собою акціонерні товариства. У чинній редакції закону [5] нічого не сказано про звільнення СП від оподаткування прибутку. Можливо для спільних підприємств екологічного профілю або тих, що впроваджують екотехнології та займаються формуванням екологічної інфраструктури, було б доцільно ввести пільговий режим.

Висновки. Удосконалення законодавчої бази щодо питання регулювання природоохоронної діяльності, застосування диференційованих норм амортизаційних відрахувань і прискореної амортизації, створення екологічного амортизаційного фонду як основного джерела капітальних вкладень у природоохоронну сферу діяльності, реформування системи кредитування і забезпечення пільгового режиму для цільових іноземних екоінвестицій сприятимуть активізації вирішення проблем охорони навколишнього середовища.

Література

1. Статистичні дані Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
2. Рассадникова С. И. Формирование инвестиционной привлекательности в сфере природопользования на региональном уровне / С. И. Рассадникова // Экономические инновации. – О. : ИПРЭЭИ НАНУ, 2007. – Вып. 29. – С. 259–266.
3. Про охорону навколишнього природного середовища : закон України : прийнято постановою Верховної Ради України від 26.06.91 № 1268-12 // Відом. Верхов. Ради. – 1991. – № 41. – С. 547.
4. Концепция Налогового кодекса Украины. Бизнес. – 2001. – № 5. – С. 86.
5. О налогообложении прибыли предприятий : закон Украины от 24.12.2002 г., № 349-IV // Уряд. кур'єр, 2003. – № 12. – С. 2–12.

References

1. Statystychni dani Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Elektronyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ukrstat.gov.ua/>
2. Rassadnykova S. Y. Formyrovanye ynvestytsyonnoy pryvlekatel'nosty v sfere pryrodopol'zovanyya na rehyonal'nom urovne / S. Y. Rassadnykova // Ekonomycheskye ynnovatsyy. – O. : YPRЭЭY NANU, 2007. – Vyp. 29. – S. 259–266.
3. Pro okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha : zakon Ukrainy : pryynyaty postanovoyu VR vid 26.06.91, # 1268-12 // Vidomosti Verkhovnoyi Rady. – 1991. – # 41. – S. 547.
4. Kontseptsyya Nalohovoho kodeksa Ukrainy. Byznes. – 2001. – # 5. – S. 86.
5. O nalohooblozhenyu prybyly predpryyatuy : zakon Ukrainy ot 24.12.2002 h., # 349-IV // Uryad. kur"yer, 2003. – # 12. – Pp. 2–12.

Надіслана/Written: 20.05.2013 р.
Надійшла/Received: 24.05.2013
Рецензент: д.е.н., проф. О. О. Орлов